

ACC. NR. 5149

William Richter
Anders Lindahl

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: S. M. Å. L. A. N. D. Upptecknat av: W. R. - A. L.

Härad: Sunnerbo Adress: Lund.

Socken: Markaryd Berättat av August Nilsson

Uppteckningsår: 1933 Född år 1883 i Ekult, Markaryd

Uppteckningen rör

Tjärbränning.

Sida: 1 - 7

Kolmilan kan ej brinna medsols.

8. 8.

8. blad uppt. (11. blad)

6 " bilder

14.

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR. 5149

Landskap: S M Å L A N D

Upptecknat av: *William Richter & Anders
W.R. A.L. Lindahl*

Härad: Sunnerbo

Adress: Lund

Socken: Markaryd

Berättat av Johannes Jonasson

Uppteckningsår: 1933

Född år 1863 i Vekaboda, Markaryd

Uppteckningen rör

Tjärbränning

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2/ord.
3 s.

Tjärbränning.

Markaryd är bekant för sin tjärbränning sedan urgamla tider och det har ej varit en föraktlig inkomst tjärbrännarna kunnat skaffa sig. Ja, inte bara brännarna utan många andra ha ju fått en liten extraförtjänst, då de hjälpt till att fossla ihop materialen till brännan och sedan försålt tjäran på andra platser. Särskilt i östra delen av socknen i Wekaboda och Ekhult har man brännt mycket tjära. Där finns flera gamla backar, som förr varit i bruk, och än i dag brukar man årligen bränna i åtminstone ett par ~~dägg~~ ^{dägg} en i Wekaboda och en i Ekhult. Senast i år ha de varit i bruk. Tjärbackarna tillhöra de båda byarna, och vem som vill har rätt att bränna. Den äldste tjärbrännaren i Ekhult är Johannes Jonasson, som brännt ett fyrtio-tal brännor. Han är c:a 70 år gammal och har under några års tid jämte brodern varit på arbete i Danmark, där de genom arbetsamhet och sparsamhet sparade ihop en del pengar. Det var huvudsakligen höstarbete. Johannes Johansson gick med till tjärdalen i Wekaboda, som

låg strax intill hans gård. (se foton). Det var en rund backe, på vars ena sida man grävt ett djupt dike med sluttande botten. Båda tjärdalarna uppger han vara 90 - 100 år gamla, men betydligt äldre finnas. - Jorden kastades upp på båda sidor, så att brännan därigenom verkade djupare. Bottnen hade klätts med färska granebarkar, som nerifrån lagdes på varandra som taktegel, och uppåt kanterna. Vid brännans nedre ända byggdes "stättan". Det var en lodrätt vägg, som lades upp av stenar och vars mellanrum tätades med jord och eventuellt murbruk. Väggen mot brännan täcktes också med granebark. Under stättan gick en träränna, som man kunde täppa till med en tapp och som ledde tjäran till "tjärhålan". Denna var grävd i marken vid backens fot, och några särskilda åtgärder behövde man ej vidtaga för att få den tät, ty då den en gång använts bildades liksom en skorpa av beck.

Förutom själva tjärdalen visade han även ett par redskap som blivit liggande sedan förra bränningen. Det var en träkleubba

kallad "nötjan", som användes tillatt klubba -nötja- brännan med ("Ta nötjan o bösta ihop att lite, dä ä hål på na," brukade man säga, då elden höll på att slå igenom). Rester av "holkar", som voro avbrända i ena änden låg där gott om. Dessa bestodo av runda trädstammar, genom vilka fyrkantiga hål gjorts. Dessa holkar skulle leda luftströmmen från "bälgen" ner i "brännan". Bälgen fick med c:a tre timmars mellanrum 'flötjas så en kommer te ny värme'. Kolstybb ("sör") låg det rikligt på brännas botten. Vid sidan om brännan var nergrävd en stor tunna till att ha vatten i.

Om brännan var riktigt full och man hade tur, kunde man i bästa fall få omkring 10 tunnor tjära om vardera 200 kg tyngd.

(f.ö. hänvisas till utförligare beskrivning av August Nilsson samt foton och teckningar.)

Jonasson omtalar, hur han en gång provade på att dricka ett glas tjärvatten :tjära skall ju bota för allt. Han kom i en gräslig svettning, som varade i flera timmar och verkade som ett rus. För säkerhets skull hade han mjölk till hands att dricka, om så skulle behövs.

Skriv endast på denna sida!

5149

1.

4
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIVTjärbränning:

Hushållstjära brände de förr i grytor för eget behov.

I Axhult fanns en sådan för 40 år sedan. Här precis har jag inte sett någon. En stor järngryta packades full med 3 tum långa tjärvedsstickor. Grytan välvdes upp och ner på en stor flat sten, och så eldades utanpå grytan. I stenen var hackad en ränna, genom vilken tjäran fick rinna. Fogen mellan grytan och stenen fick man noga täta till, för luften fick inte komma in i grytan. Det blev ju inte stora mängder tjära, men så var det ju lätt att på nytt fylla en gryta och bränna på nytt.

Här i Wekaboda och Ekhult brukade de bränna i tjärbackar, tjärdalar. Det lönade sig bättre. Jag har varit med och brännt över 200 brännor. I mitt föräldrahem brände vi tre milor om året. I år brände vi fyra milor.

De första gångerna en "bränna" är i bruk, klädes bottnen

Tjärbr. i
gryta.

med flådda granebarkar från bottnen uppåt kanterna. Då brännan använts en gång, bildas en yta, en skorpa, som blir tätare och tjockare för var gång. I Gryshult var det en ungefär en halv meter tjock bottenskorpa, då de grävde ut backen, och det vittnar ju om hur pass mycket använd den varit. (Nilsson upplyste att backarna voro minst tusen år gamla, men då jag vågade invända något, sänktes åldern genast: "ja, en fem - sex hundra år är de då säkert...")

Skall man följa tjärbränningen i dess olika stadier, får man börja på efterhösten och vintern. Då brytas nämligen de gamla furestubbarna och lägges i ungefär två meter höga rader. Fem, sex man hade att göra med stubbrytningen. En del stubbar voro ända till en meter i genomskärning, och ju äldre de voro dess bättre. Då de torkat riktigt lades de i hög. I våras var det ungefär ett par hundra lass vi körde ihop. Veen höggs sedan i små bitar 6 - 8 tum långa och förvarades tills man skulle bränna.

Före bränningen måste bottnen sopas alldeles ren och repa-
reras. Eventuella springor fyllas i med en blandning av cement
grus och kalk. Den ömtåligaste delen är dock "tjärestättan". Den
kan man under tiden ibland få mura om helt och hållet, ty det är
alldeles nödvändigt, att allt är absolut lufttätt.

Då allt är färdigt och rent och vädret vackert lavas och
packas tjärveden med en träklubba, "packan" (av J. Johansson kallad
"nötjan"), med början nedifrån och uppåt, tills det når en höjd
av ungefär tre meter. Sen "däckas" (höljes) med halm eller granris.
Förr användes alltid granris, det är först på senare åren vi bör-
jat med halm. Ovanpå lägges "sör" (kolstybb från föregående bränn-
ningar). Det däckas med ett ungefär en halv meter tjockt lager
ungefär som ett källartak, sen kan det regna hur som helst..

Allt är sålunda täckt utom tjärdalens allra översta ända,
och en plugg har man satt i hålet vid tjärrännan. Tjärdalen måste
nämligen lyckas till, tills tjäran kommer flytande, annars kan det

taga eld. Sen är det ingen risk att öppna. Milan tändes upptill vid botten, och det är inte alls svårt, för det är ju torrt som krut, och dessutom brinner ju tjärveden särdeles lätt. Då det brunnit tre timmar, köres torv upp till milan - 10 - 12 lass. Bitar läggs över och torv ovanpå. Då är "rönsningen" klar och "loen" (låg) slår opp på flera ställen, och man måste då bösta på med packan och täcka över hålen, så att elden dämpas.

Draget, lufttilförseln, reglerades från den flyttbara bälgen genom holkarna. Dessa voro av fur med ett fyrkantigt hål (kanal) tvärligenom. Bälgen var en stor kraftig smedbälg, som tillverkades av kringvandrande bälgamakare, och vilade på en träställning, bälgestolen. En man fick jämt passa på och sköta bälgen. Han kunde möjligen ett ögonblick hinna springa ner till "stättan" och tillbaka igen, innan bälgen var nergången. Om det blev för hög värme, måste bälgen kopplas ifrån. "Holkarna" stanna vid jordlagret. De måste noga passas och bötas med torv och bruk, för annars kunde värmen

lätt "slå opp". Då "rönsningen" är klar efter en halv timma flyttas ånyo holkarna och så undan för undan, tills man brännt hela brännan ner till stättan. Under tiden måsten bälgen gå jämt, annars (dånar då te o ger sån antaschon, så låjen slår opp...) fördärvas bälgen på en halv timma (brännes upp).

Då så tjärbacken "rives", ryker det obegripligt. All jorden kastas då av helt och hållet med grepar, skyfflar och spadar. Sen laar man om kolen. En kan få släcka med vatten ibland, fast det brukar gå även utan.

Då tjäran efter några timmar börjat flyta ut genom rännan, var det tid att öppna för densamma. Den rann ner i en stenhåla, som de gamle brukade använda - men jag grävde ner en tunnna i marken och samlade däri upp tjäran, och det gick minst lika bra. Tjäran gstes ur brunnen, hålan, upp i "tjärerännan" (se figur b) ett slags ho eller "tratt", som undertill var försett med ett

rör, en hjulbösssa e.d. Röret stacks ner i tunnan, som skulle fyllas och så var det bara att ösa i karet, tills tunnan fyllts. Tunnorna gjordes förr i Växjö av ek, men numera är det så lätt få tag i begagnade tunnor av olika slag, så det ställer sig betydligt billigare att skaffa sådana.

Vid varje bränning kunde man få från 700 - 800 kg ända upptill 2000 kg.

För c:a 50 år sedan kostade tjäran 1,75 per"så". En så var 24 kannor. Far köpte mycket för det priset. En sillatunna kunde vi få ~~XXX~~ bara 9 kr. för i Båstad eller Engelholm, dit vi brukade forsla tjäran.

En utmärkt biprodukt var träkolen. Denna var den bästa som tänkas kunde. Denna var väldigt "eldstark" och utmärkt vid smide. På fotot ses sådana kol i förgrunden.

"Tjärverket" lönar sig nog, för stubb kostar inte så mycket, och folket går ju ändå hemma, å kan en då 'exera" ihop att

så kan det bli en hel del.

Förr kom trätjärnan mycket till användning bl.a. till att smörja träaxlarna på vagnarna med. Det behövdes ju titt och tät t då ju träet fort blev torrt, och vägarna voro dåliga. Tjärnan medfördes då i en "tjärbimpel", rund eller fyrkantig (se foto och teckn.) som hängdes i en grepe under vagnen.

Som decinfektionsmedel anlitas den också mycket inte minst, då mul- och klövsjukan grasserade: där trätjärna begagnades fick sjukdomen ej insteg. En person skulle också en tid sålt trätjärna eller tjärvatten som patentmedicin i små flaskor, så tjärnan är nog bra att ha.

5149

8.

Kolning:

Då en mila skall brännas, tar man fack för fack c:a 4 alnar i stöten och öppnar luckorna till lufttrummorna, som finnas runtom milan. "Dä finns iget levande liv att e mila går avit", sa de gamle. Inte tror ja på skrock o sånt där, men det ser kons- tigt ut i alla fall, att det bara går att kola åt ett håll. Jag har försökt att få milan att brinna avigt och stängt för alla lufttrummorna på högra sidan och tände vid stocken vid "fyllegången" men jag fick henne inte att gå, förrän jag öppnat luckorna igen och då gick hon fint.(motsols)

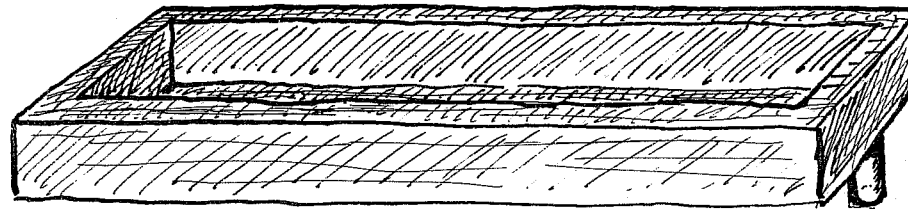
11
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Tärcanna

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

5149

Svåland 12
Småströ b-d.
Markaröjds a-n
(Våbreds)
Ekult.

Storle 10 cm 23 cm
Bred 14 cm Br. 27 cm L. 97 cm.
Djup 100 cm. Diam.

Ägare: August Nilsson
Ekult.

Negativ.

13

Beskrivning:

Triakulär läda⁵¹⁴⁹ trä med ett rör (ev.
 bjälkträ) genom botten hålen. "Tjäreåmmarna"
 rost skindarn betydligt bredare i ena ändan,
 avsmalnande mot den, i vilken hålet satt.

Omändringar:

Användning:

Benyttnades som bränt, då träen skulle
 hållas på platsen. Träen östes i lädan och fick

Historia:

Enna genom kölet ned i kumman. Ett
 ljocht säger tjära påbörjade snart ev. hål i
 rum.

Litteratur:

Anmärkningar:

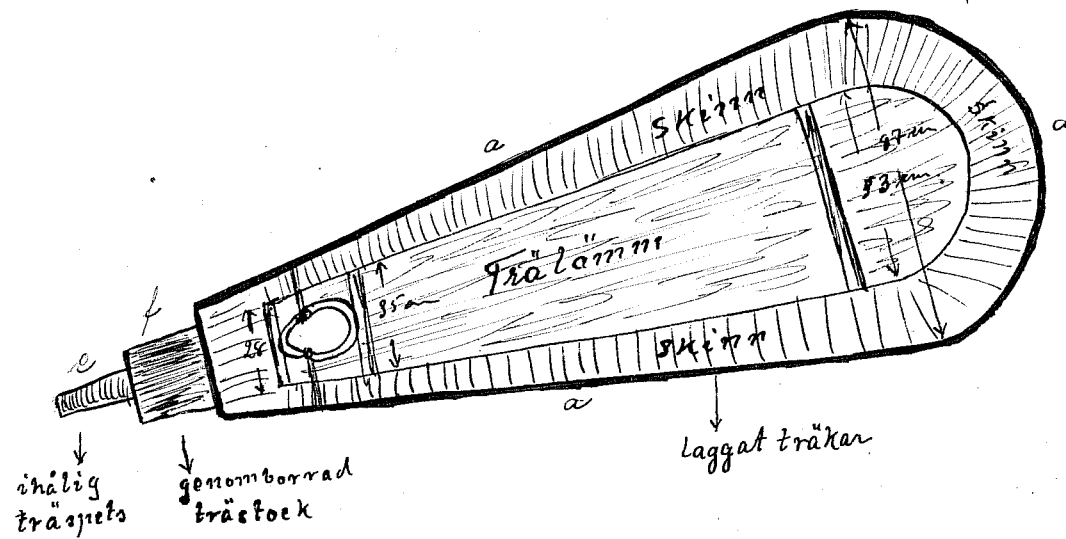
Ant. av:

W. R. — 17. L. 1833.

Tjärbränning
Bälgen (ovanifrån)

5149

I mailed
 Sumner's
 Mayhew's
 & Hunt.

Br. L. 2/0 cm. Djup Diam.

Agare:.....

Negativ.

15

5149
Beskrivning: Från stora biadlämnare en på övre, en på undre sidan —
är modellen läder förnådd med själva 'ytterskaret.' Då luft
fyller bilgen spänns lämnaren från oändliga och pressa sedan
själva ut luften i en jämn ström.

Omändringar:

Användning:

Historia:

Litteratur:

Anmärkningar:

(Se öfriga figurer o. beskrivningar!)

Ant. av: W. R. 171.1433

I järnbränna (3 pter)
(från västra)

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

5149

Småland 16
Lunnarbo
Markaryd
& Skult

Br. L. *12 m.* Djup Diam.

Ägare: *Syn & Skult*

Negativ. *VI:1:141*

17

5149

Beskrivning: 'Fjärhiämnan' är utgrävd i en kalle öster om vägen. Vid övre delen ligger 'Fjärskal' (bästa slag träsk), som erhållits vid hämmingen. Vid dalens nedre ända ligger 'Fjärestätten' och nedan denna 'Fjärskummen'.

Omändringar:

Användning:

Historia:

Litteratur:

Anmärkningar: S'e beskrivning.

Ant. av: W. R. Al. 1935.

Tjärödal. (3/100m).

1. 'Tjärebyunnen'

2. 'Tjärestättan'

3. 'Tjärebyännen' (delen)

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

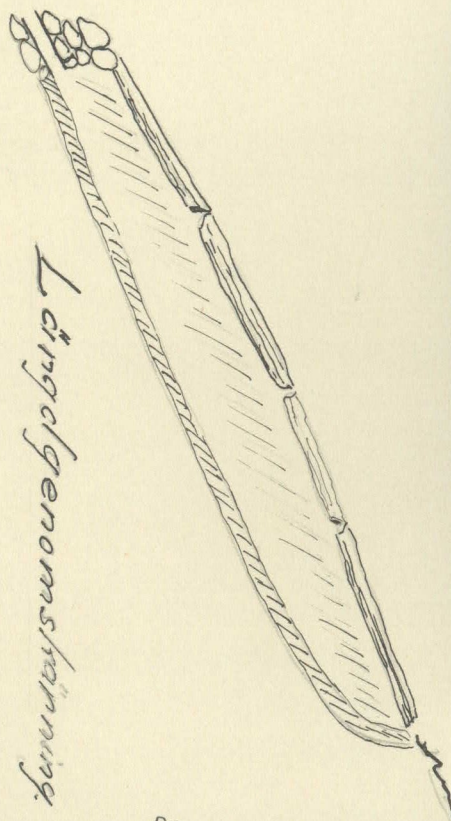
5149

Småland 18

Summersbo

Marhaug

Eklund

Längsgenomskärning

Br. L. Djup Diam.

Ägare: Byn Eklund

Negativ. VI:1:142

19 Beskrivning: Från Gärddalen (3) rinner fjällen genom en sämma under
 'fjärestättan' (2) ner i 'fjärebyrunden' (1). 'Stättan' består av stenar,
 som lagts upp och murats samman till en lodrätt vägg, mot
 vilken 'fjäreveden' börjar läggas och så undan för undan
 upp till dalens topp.

Omändringar:

Användning:

Historia:

Litteratur:

Anmärkningar: Se utförligare beskrivning.

Ant. av: WR AC 1933.

Tjändal (13 fästen)

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

20

Småland
Lunnarbo
Markaryd
Ekhult

5149

Br. L. Djup. Diam.

Ägare: *Byn Ekhult*

Negativ. *V1:1:143*

21

5149

Beskrivning: *Fjärdalen* har ansetts vid midsommartiden i år.
På kortet syns själva dalen ("hällen") i vilken en del "sör" ligger
bort efter förra källningen. Rännan är c:a 20 alnar lång o. 3-4 alnar
bred.

Omändringar:

Användning:

Historia:

Litteratur:

Anmärkningar: *Se beskrivning*

Ant. av: *W. R. PL. 1933.*